

Serat Lokajaya lan Film Kalijaga (Tintingan Alih Wahana)

Indi Larasati

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa) Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Surabaya

indi2larasati@gmail.com

Dra Sri Sulistiani, M.Pd

Dosen Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa) Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Serat Lokajaya lan *Film Kalijaga* yaiku karya sastra kang nyritakake lelakone urip Raden Said kang lagi nggoleki sejatine bebener. *Serat Lokajaya* salah sawijine serat kang awujud tembang kang diandharake awujud tulisan-tulisan. Film *Lokajaya* yaiku karya sastra kang awujud adegan-adegan lan fisualisasi. Film *Kalijaga* disutradarai dening Wiratmaja, lan diproduksi dening *Tobali Indah Film*, tahun 1984. Struktur carita film saemper karo serat *Lokajaya*. Paraga utama ing film lan serat uga padha yaiku Raden Said. Kekarone uga nggangkat crita ngenani Sunan Kalijaga minangka salah sawijine wali ing tanah Jawa. Mula saka iku, supaya katon bedane antarane kekarone bakal diteliti kanthi kajian alih wahana.

Adhedhasar andharan kasebut, underaneng panliten sajrone panliten iki yaiku (1) Kepriye struktur crita *Serat Lokajaya*? (2) Kepriye struktur crita *film Kalijaga*? (3) Kepriye Alih Wahana carita serat menyang film? (4) kepriye nilai-nilai kang ana ing *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga*. Tujuan panliten yaiku, (1) Ndheskripseake struktur carita *Serat Lokajaya*. (2) Ndheskripseake struktur crita *film Kalijaga*. (3) Ndheskripseake Alih Wahana carita *Serat Lokajaya* menyang *Film Kalijaga*, (4) Ndheskripseake nilai-nilai nilai kang ana ing *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga*.

Paedah panliten sajrone panliten iki yaiku: minangka panliten anyar ngenani tintingan alih wahana yaiku *Serat Lokajaya* lan *film Kalijaga*. Tumrap panliten, bisa nambahi wawasan ngenani alih wahana. Tumrap pamaca, bisa menahi kawruh sajrone mahami karya sastra serat lan film kanthi ngunakake tintingan alih wahana, minangka referensi kanggo penliten sateruse.

Tintingan kapustakan kang digunakake ing panliten iki yaiku tintingan alih wahana. Tintingan alih Wahana kang digunakake ing panliten iki nggunakake teori saka Damono yaiku mbedakake rong kesenian kang wujud beda. Kanggo mbedakake antarane rong kesenian iku bakal diandharake kanthi teori struktural. kang munjerake babagan (1) tema, (2) alur, (3) paraga lan pamaragane, (4) setting, (5) nilai.

Selaras karo tujuan panlitene, panliten iki mujudake panliten kualitatif deskriptif. Objek panliten iki ana loro yaiku: (1) struktur serat *lokajaya*, kanthi sumber tulisan, lan dialog paragane. (2) struktur film *Kalijaga* kanthi sumber visualisasi obahe awak, dialog, lan kahanan. Teknik kang digunakake kanggo ngumpulake dhata yaiku; (1) Nemtokake perkara kang arep dianalisis. (2)

Maca *Serat Lokajaya* (Anonim) lan ngamati *film Kalijaga*; (3) Ngidentifikasi prakara kang kinandhut sajrone serat lan film; lan (4) Nyathet dhata kang wis ditemtokake lan cundhuk karo undering panliten

Saka panliten iki bisa didudut telung bab kang slaras karo underaneng panliten. Dudutan kapisan ngenani Struktur crita serat *Lokajaya*, Struktur crita film *Kalijaga*, bedane serat *Lokajaya* lan film *Kalijaga*. Dudutan kaping pindho yaiku Serat *lokajaya* nggunakake Alur Maju lan film *Kalijaga* nggunakake alur Campuran, serat *lokajaya* ngatonake pamaraga Raden Said kang wis nduweni garwa lan putra, paraga kang dikatonake garwa lan putrane dudu ibu lan adhine. Film *kalijaga* ngatonake yen Raden Said isih jaka lan durung duwe garwa, paraga kang dikatonake ibune lan adhine dudu garwa lan putrane. Seting kang katon beda yaiku ing serat *lokajaya* papan kanggo semedi iku ing jrone alas, dene film *kalijaga* papan kanggo semedi lan ngesiki batin iku dikubur urip-urip. Dudutan kang pungkasan yaiku *Serat lokajaya* lan film *kalijaga* minangka Karya sastra kang sejajar, kaloro carita iku karya seni kang nduweni crita kang padha. Nanging, nduweni tujuan kang beda yaiku serat *lokajaya* luwih ngatonake carita lelakone Raden Said kang nakal sadurunge dadi Wali lan mentingake nilai-nilai kang ana ing serat. Film *Kalijaga* ngatonake kritik tumrap pemerintahan lumantar paraga Raden Said.

Kata Kunci: Alih wahana, serat, film, basa Jawa,

PURWAKA

Landhesane Panliten

Serat Lokajaya salah sawijine asil kabudayan nuswantara kang nduweni corak Jawa ke-Islam-an. *Serat Lokajaya* uga minangka karya sastra kang lair ing jaman nalika agama Islam mlebu tanah Jawa. Saliyane bisa didadekake panglipur tumrap pamaca, *Serat Lokajaya* uga nduweni nilai-nilai kang luhur kang migunani tumrap bebrayan.

Serat Lokajaya salah sawijine serat kang anonim lan nyritakake ngenani pangrembakane agama Islam ing Tanah Jawa mligine ing tlatah Tuban. Pangrembakane agama Islam ing tlatah Tuban dipimpin dening salah sawijine wali, yaiku Sunan Kalijaga utawa kawentara kanthi jeneng Raden Said. Raden Said salah sawijine wali keturunan saka Adipati Aryo Tejo. Jeneng Kalijaga dudu jeneng asli nanging jeneng kang diwenahi dening Sunan

Bonang. Jeneng Kalijaga diwenehake Sunan Bonang marang Raden Said amarga Raden Said kasil nindakake apa kang diprentahake dening Sunan Bonang, yaiku njaga tekene Sunan Bonang ing pinggir kali sasuwene setaun.

Serat Lokajaya minangka serat kang awujud tembang, kang dumadi saka tembang Asmarandana, Dandhanggula, Durma, Mijil, Maskumambang, Pucung, lan Sinom. *Serat Lokajaya*uganduweni unsur pambangune crita kang kudu didhudhah supaya bisa dimangerteni kanthi gamblang lan cetha. Unsur pambangune crita kang perlu didhudhah, kayata tema, alur, penokohan, setting, lan amanat kang kianandhut ing jerone. Mula saka iku, supaya panliten iki bisa ngasilake panliten kang apik lan gampang dimangerteni bakal diandharake kanthi teori struktural.

Sajrone pangrembakane sastra Jawa, akeh karya sastra kang awujud tulis diubah menyang wujud kang beda, yaiku film, sinetron, kethoprak lan sapanunggalane. Tuladhane sawijine film kang irah-irahane “Kalijaga” kang disutradarani dening Wiratmaja, lan diproduksi dening *Tobali Indah Film* tahun 1984. Struktur crita film kasebut saemper karo *serat Lokajaya*. Paraga utama ing film lan serat uga padha yaiku Sunan Kalijaga. Kekarone uga ngangkat crita ngenani Sunan Kalijaga minangka salah sawijine wali ing tanah Jawa. Mula saka iku, supaya katon bedane antarane kekarone bakal diteliti kanthi kajian *alih wahana*.

Panulis nindakake panliten ngenani alih wahana iki amarga bab alih wahana serat menyang film isiharang ditindakake. Panliten ngenani alih wahanaminangka wujud patuladhan kanggo nguri-uri sastra Jawa. Anane karya sastra kang diangkat dadi kethoprak, film, lan sapanunggalane iku minangka upaya supaya sastra Jawa bisa tetep bisa dinikmati dening masyarakat. Lumantar wahana kang beda, sastra Jawa bisa tetep lestari lan ora ilang kagerus jaman.

Adhedhasar andharan kasebut, panliten alih wahana kudu tansah ditengenake amrih sastra Jawa mligine serat bisa diandharake marang bebrayan agung kanthi cara kang beda. Saliyane iku, bisa dadi sarana mangerteni karya sastra Jawa lan owah-owahan kang dumadi, uga amrih sastra serat ora kalindhes crita manca kang tansah digandrungi dening kawula mudha. Karya sastra awujud serat bisa tetep dinikmati dening masyarakat lumantar wahana kang beda, yaiku film minangka wahana kang disenengi dening kawula mudha. Bab iku uga sesambungan karo owah-owahan pamikiran masyarakat kang luwih seneng ndeleng visual lan ngrungokake tinimbang maca. Utawa bisa ditegesi minat macane masyarakat tansaya suda.

Alih wahana *Serat Lokajaya* lan film *Kalijaga* nduweni *topik* kang padha nanging wahana kang digunakake beda. Alih wahana saka serat menyang film uga mesthi ngalami owah-owahan, mula perlu dibandingake supaya mangerteni kepriye struktur critane *Serat Lokajaya* sadurunge dialihwahanakake, lan kepriye struktur critane sawise dialihwahanakake. Bab-bab iku bakal ditintangi kanthi sawenehing teori saka para ahli, mligine teori struktural lan teori alih wahana. Kabeh mau bakal diwujudake arupa laporan panliten kanthi irah-

irahan “*Serat Lokajaya lan Film Kalijaga*” (Tintingan Alih Wahana)

Adhedhasar landhesan panliten ing ndhuwur underaning panliten kang sesambungankaro *Serat Lokajaya lan film Kalijaga*, bisa kaperang kaya mangkene:

- 1) Kepriye struktur critane *Serat Lokajaya*?
- 2) Kepriye struktur critane film *Kalijaga*?
- 3) Kepriye alih wahanane crita serat lan film?
- 4) Kepriye nilai-nili kang ana ing *serat Lokajaya lan Film Kalijaga*?

Konsep Struktural

Abram (sajrone Nurgiyantoro, 1995:36-35) ngandharake yen struktur crita minangka sesambungan antarane unsur pambangune karya sastra siji lan unsur pambangune karyasastra liyane. Crita bisa dumadi yen ana unsur-unsur pambangune kayata, tema, alur, paraga, setting. Unsur-unsur iku mau kang nyusun crita kanthi utuh, tegesesajrone crita ora bisa sampurna yen salah sawijine unsur iku ditinggalake. Unsur-unsur pambangune carita yaiku:

Tema

Adhedhasar etimologis tembung tema asline saka basa Latin *atmaya* iku papan kanggo ndeleh salah sawijine perangkat. Diarani kaya mangkono amarga tema yaiku salah sawijine ide kang dadi dhasare crita saengga nduweni piguna kanggo pathokane pangripta sajrone nggelar karya fiksi kang wis diripta (Aminudin, 2004:91)

Tema minangka salah sawijine unsur pambangune karya sastra. Saben karya sastra mesti nduweni tema kang beda-beda. Tema yaiku sesambungan antarane makna lan tujuan gelinare prosa fiksi dening pangriptane. Mula kanggo mangerteni tema, para maos kudu luwih dhisik mangerteni unsur-unsur pambangune crita, njupuk dudutan makna saka crita, sarta bisa nyambungake karo tujuwane pangripta nulis crita iku mau (Aminudin, 2004:91). Saka andharane Aminudin iku mau bisa didudut yen tema minangka maksud sejatine pengarang sajrone karya sastrane.

Tema crita minangka makna kang kinandhut sajrone crita. Staton (sajrone Nurgiyantoro, 2007:70) ngandharake tema mujudake upayane pengarang crita kang kanthi mligi nggambarake crita kanthi cara prasaja. Dhasar crita iku mau mujudake sawijining kedadeyan kang dadi titik tolake pangripta kanggo ngrembakake crita. Saka andharane Staton bisa ditegesi yen salah sawijine kedadeyan kang dumadi bisa dirembakake lan dadi salah sawijine crita kang utuh. Kedadeyan iku bisa didadekake pirembugan kang wigati sajrone crita lan dhasare crita. Inti kang banjur dirembakake dening pangripta sajrone karya sastrane sejatine yaiku tema. Ide dijabarkan dening pangripta. Saben karya sastra mesthi nduweni tema tartamtu. Tema dhewe uga minangka salah sawijine unsur pambangune karya sastra.

Adhedhasar etimologis tembung tema asline saka basa Latin *atmaya* iku papan kanggo ndeleh salah sawijine perangkat. Diarani kaya mangkono amarga tema yaiku

salah sawijine ide kang dadi dhasare crita saengga nduweni piguna kanggo pathokane pangripta sajrone nggelar karya fiksi kang wis diripta (Aminudin, 2004:91)

Tema

Tema minangka salah sawijine unsur pambangune karya sastra. Saben karya sastra mesti nduweni tema kang beda-beda. Tema yaiku sesambungan antarane makna lan tujuwan ginelare prosa fiksi dening pangriptane. Mula kanggo mangerteni tema, para maos kudu luwih dhisik mangerteni unsur-unsur pambangune crita, njupuk dudutan makna saka crita, sarta bisa nyambungake karo tujuwane pangripta nulis crita iku mau (Aminudin, 2004:91). Saka andharane Aminudin iku mau bisa didudut yen tema minangka maksud sejatine pengarang sajrone karya sastrane.

Plot/Alur

Alur minangka rerencening kedadeyan kang nduweni sesambungan sebab akibat, saengga mujudake crita kang utuh. Bab iki disengkuyung dening andharane Staton (sajrone Nurgiyantoro, 1995:113), yen alur minangka crita kang isine saka reruntutan kedadeyan, saben kedadeyan banjur disambungake adhedhasar sebab akibat antarane kedadeyan siji karo kedadeyan liyane. Kedadeyan-kedadeyan ing crita digambarake lumantar tumindak, solah bawa, lan sikap-sikap paraga crita Staton (sajrone Nurgiyantoro, 1995:116). Kedadeyan, tumindak utawa solah bawane manungsa kang dikarepake yaiku kang asipat plot (alur)

Paraga lan pamaragan

Paraga minangka bageyan saka pambangune karya sastra. Paraga kang nduweni peran penting sajrone crita bisa diarani paraga utama, dene paraga kang nduweni peran ora sepira penting diarani paraga pembantu, yaiku paraga kang amung ngewangi paraga utama (Aminudin, 2004:79)

Nurgiyantoro (2007:165) ngandharake paraga bisa kaperang dadi paraga utama lan paraga tambahan. Andharan kasebut bisa ditegesiye paraga utama mujudake paraga kang metune luwih kerep tinimbang paraga-paraga liyane sajrone crita. Paraga tamabahan mujudake paraga kang pamunculane ora kerep kaya paraga utama. sabanjure uga ana paraga protagonis lan antagonis. Paraga protagonis mujudake paraga kang nduweni watak apik, dene paraga antagonis mujudake paraga kang nduweni watak ala.

Setting

Setting yaiku sakiwa tengene utawa papan dumadine kedadeyan-kedadeyan sajrone karya sastra ing antarane latar panggonan, latar wektu, lan latar sosial (Wahyuningtyas 2011:8). Andharane Wahyuningtyas saemper kaya andharane Aminuddin, (2004:67) kang ngandharake setting yaiku latar kedadeyan sajrone karya fiksi, kang arupa papan, wektu, lan kedadeyan. Wellek lan Werren (1995:220-221) ngandharake yen latar nduweni piguna kanggo ngekspresekeke wewatakan lan pepinginan, nduweni sesambungan kang raket karo alam

lan manungsa. Kelir bisa ditegesi panggonan, wektu lan sosial kedadeyan crita.

Latar nduweni unsur-unsur kang diperang dadi telu. (Nurgiyantoro, 2007:227), yaiku (1) Latar panggonan, (2) Latar wektu, (3) Latar sosial.

Nilai

Nilai yaiku salah sawijine bab kang wigati tumrap pawongan utawa kelompok manungsa kang didadekake pathokane tumindak lan pathokane uripe manungsa. Nilai dilairake lumantar kabudayan kang dihayati minangka jagade makna lan diwacanakake sajrone jagad simbol (Sutrisno, 2005:67). Andharan iku ora beda karo andharane Bastomi ed (sajrone Supratno 2010:370) kang ngandharake yen nilai budaya uga nduweni fungsi minangka pangarahlan pandhukung nalika tumindak. Mula yen manungsa nindakake pakaryan utawa tumindak, dheweke bakal lega yen wis nindakake kanthi adhedhasar nilai kang wis diyakini bener, apik, lan nduweni paedah tumrap awake dhewe lan wong liya.

Miturut Supratno (2010:370) Nilai budhaya iku ing antarane ana (1) nilai pendhidhikan, (2) nilai religus, (3) nilai *kepemimpinan*, (4) nilai *kepahlawanan*, (5) nilai *keberanian*, (6) nilai *kesederhanaan*, (7) nilai *gotong royong*, (8) nilai *moral*, lan (9) nilai *berkorbankanggo wong liya*

Konsep Alih Wahana

Alih Wahanayaiku malihe salah sawijine jinis kesenian menyang jinis kesenian liyane. Kaya kang diandharake sadurunge karya sastra ora mung bisa diterjemahake, yaiku dialihake saka basa siji menyang basa liyane, nanging uga bisa dialihwahanakake, yaiku diubah dadi jinis kesenian liyane. Critagancaran bisa diowahi dadi kesenian tari, drama, utawa film; dene guritan bisa owah dadi lagu lan lukisan. (Damono, 2005: 96).

Mbandhing-mbandhingake wujud budaya kang dialihwahanakake iku minangka tumindak kang nduweni paedah kanggo mangerteni hakikat sastra luwih jero. Penelitian alih wahana bisa mangun pamikiran yen karya sastra bisa diowah-owahi supaya bisa trep karo wahana kang anyar (Damono, 2005:96)

Adhedhasar andharane Damono ngenanialih wahana, bisa didudut yen tintangan alih wahana iku *study* kang nliiti ngenani karya sastra lisan, tulis kang awujud gancaran lan puisi kang didadekake, video clip, lagu, tari, lukisan, drama, kethoprak, sinetron lan film. Kedadeyan suwalike bisa dumadi kaya karya sastra tulis lang dumadi saka film, tarian kang dumadi saka lukisan lan sapanunggalane

Lelandhesan Teori

Teori kang dianggo ing panliten iki yaiku teori Alih wahana kang diandharake dening Damono. Konsep kang dianggo ing panliten iki yaiku konsep struktural miturut Nurgiyantoro, Konsep nilai kang digunakake yaiku miturut Supratno.

METODE PANLITEN

Rancangan Panliten

Metode kang digunakake ing panliten iki yaiku metode dheskriptif kang klebu ancangan panliten kualitatif. Ciri saka panliten kualitatif iki, ing antarane nduweni sipat sing alamiah, dadi anggane nindakake panliten iki ora ana sing dimanipulasi. Panliten iki asli, bener-bener panliten saka lapangan sing informane yaiku serat lan film. panliten dheskriptif ora nduweni tujuwan kanggo ngisi hipotesis tartamtu, nanging mung nggambarake anane kedadeyan. Sabanjure dhata bakal diandharake lumantar tembung-tembung utawa ukara kang wis dipantha-pantha miturut jinis tartamtu kanggo ngasilake dudutan.

Dhata Lan Sumber Dhata

Sumber dhata panliten iki yaiku salah sawijine *Serat Lokajaya* kang katulis ing jaman nalika Islam mlebu ing tlatah Tuban kanthi anonim lan *film Kalijaga* kang disutradarani dening Sofyan Sharna, lan diprodhuksi dening *Tobali Indah Filming* tahun 1984. Dene Dhata panliten iki yaiku informasi lan bahan andharan kang arupa rencening dhata kang awujud ungkapan pitakonan, tetembungan kang tinulis, solah bawane paraga, lan kahanan kang diamati.

Instrumen Panliten

Instrumen panliten sajrone panliten sastra iku yaiku panliti dhewe. Panliti minangka instrumen kang utama, amarga panliti kang golek dhata, nganalisis dhata, lan nulis panliten iki. Mula saka iku, panliti dadi instrumen utama sajrone panliten. Panliti uga bisa menehi apresiasi sawijine kahanan lan nduwe kuwasa kanggo nemtokake samubarang.

Tatacarane Ngumpulake Dhata

Teknik ngumpulake dhata sajrone panliten bisa nggunakake *study pustaka*. *Study pustaka* yaiku cara ngumpulake dhata-dhata kang dijupukake saka pustaka lan dhokumen liyane (Ratna, 2010:39). Panliten iki nggunakake *study pustaka* kanthi nggunakake sistem tandha, yaiku kanthi menehi tandha marang tembung-tembung ukara lan wacana kang ana sesambungane karo panliten iki. Tata cara kang digunakake kanggo ngumpulake dhata yaiku:

- 1) Nemtokake perkara kang arep dianalisis
- 2) Maca *Serat Lokajaya* (Anonim) lan ngamati *film Kalijaga* kang disutradarani dening Sofyan Sharna, saka "Tobali Indah Film" ing tahun 1984.
- 3) Ngidentifikasi prakara kang kinandhut sajrone serat lan film
- 4) Nyathet dhata kang wis ditemtokake lan cundhuk karo undering panliten.

Tata Cara Nganalisis dhata

Teknik analisis dhata yaiku cara kang digunakake kanggo nganalisis dhata. Teknik analisis dhata ing panliten iki nggunakake metode dheskriptif. Metode dheskriptif yaiku analisis kang digunakake kanggo

ngandharake dhata kang selaras karo perkara kang ditemokake.

Metode analisis dheskriptif digunakake kanthi cara Ndheskripseake karya sastra kang digunakake minangka objek panliten. Tata cara analisis dhata kang ditindakake sajrone analisis dhata, yaiku:

- 1) Maca maneh dhata kang wis ditemokake. Maca ing kene kanthi titi lan cetha nganti ngerti lan mudheng isi saka serat lan film.
- 2) Nglompokake dhata kang ana sesambungane karo underaning panliten, yaiku struktur intrinsik serat lan film kanthi nyathet dhata banjur dijlentrehake.
- 3) Nintingi bedane serat lan film kang dideleng saka unsur intrinsike, lan adhedhasar wujud panyuguhane, banjur kalorone dibandhingake.
- 4) Njlentrehake tintingan panliten adhedhasar underaning panliten lan ancasing panliten.
- 5) Ngandharake asile panliten lan disusun kanthi wujud skripsi
- 6) Nggawe dudutan lan saran kanthi ngringkes asile panliten kang cundhuk karo underaning panliten.

Tata cara Nulis Asile Panliten

Tata cara nulis panliten ditindakake sawise ngolah dhata tumrap *Serat Lokajaya* (anonim) lan film *Klijaga* kang disutradarai dening Sofyan Sharna, saka *Tobali Indah Film*, ing tahun 1984. Asile panliten bakal ditulis per Bab. Analisis wahanane bakal diandharake ing kolom panandhing lan awujud tetembungan kang cekak supaya gampang anggone mangerteni, lan bisa kanggo paugeran dudutan.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Andharan Dhata

Alih wahana serat Lokajaya lan film bakal diandharake kanthi structural nganggo tabel. Cita *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga* bisa dumadi yen ana unsur-unsur pambangune kayata, tema, alur, paraga, setting. Andharan ngenani unsur intrinsik *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga* bakal diandharake ing ngisor iki:

Unsur Intrinsik	<i>Serat Lokajaya</i>	<i>Film Kalijaga</i>
Tema	1) Mayor (1) Hijrah saka manungsa kang ala dadi manungsa kang luwih becik	1) Mayor (1) Hijrah saka manungsa kang ala dadi manungsa kang luwih becik
Minor	2) Minor (1) Lokajaya Bocah kang ndhugal (2) Lokajaya ninggalakae anak lan bojone	2) Minor (1) Raden Said trenyuh marang kahanane masyarakat Tuban kang sengsara (2) Raden Said Tumindak alalan ora nurut marang wong tuwa lorone
	(3) Lokajaya mbegal lan mateni wong (4) Lokajaya tobat	(3) Raden Said ditundhung saka

	(5) Lokajaya dadi panutan/ <i>waliyullah</i>	kadipaten (4) Raden Said Tobat banjur dadi <i>waliyullah</i>		karo ramane. (6) Sunan Bonang menahi wejangan marang Sunan Kalijaga lan garwane supaya ngikhlasake putrane.	
Alur	Maju	Campuran			
	<p>1) Pambuka</p> <p>(1) Tuban dipimpin dening Adipati Aryo lan nduweni putra jenenge Lokajaya kang nakal banget.</p> <p>2) Konflik</p> <p>(1) Adipati wirang marang putrane, banjur putrane ditundhung saka kadipaten Tuban.</p> <p>(2) Lokajaya saya kerep anggone botoh, utange saya akeh nganti dauber-uber dening para botoh.</p> <p>(3) Lokajaya mbegal wong kang agemane mencorong amarga wis ora nduwe apa-apa.</p> <p>(4) Lokajaya diuber karo gegamane Sunan Bonang nganti dheweke bingung lan ora ndhuweni daya.</p> <p>3) Klimaks</p> <p>(1) Lokajaya diutus Sunan Bonang nunggu tekene nganti dheweke bali.</p> <p>(2) Lokajaya dinobatake dadi wali panutup agama Islam.</p> <p>(3) Sunan Kalijaga Tapa jrone alas amarga pengin ngerti sejatine guru sejati.</p> <p>(4) Putrane Sunan Kalijaga nggoleki Lokajaya nganti tekan alas.</p> <p>(5) Raden Jaka Sahida dutus ngaji sarak dening Sunan Bonang yen kepingin ketemu</p>	<p>1) Pambuka</p> <p>(1) Pembangunan Masjid Demak kang ditekani Sunan Kalijaga</p> <p>(2) Lahire Raden Said</p> <p>2) Konflik</p> <p>(1) Raden Said ora sarujuk marang penarikan upeti kang ditindakake ramane</p> <p>(2) Raden Said nyolong lan diukum ramane pecutan uga dikurung ing lumbung kadipaten.</p> <p>(3) Raden Said ngrampog Bandar dhadhu.</p> <p>(4) Raden Said difitnah ngrudhapeksa wanita.</p> <p>(5) Raden Said ditundhung saka kadipaten dening rama lan ibune.</p> <p>(6) Raden Said ketemu Sunan Bonang lan diwenahi coba lan amanah.</p> <p>3) Klimaks</p> <p>(1) Raden dadi <i>waliyullah</i></p> <p>(2) Sunan Kalijaga rumangsa durung resik lan eling yen nglarani atine rama lan ibune.</p> <p>(3) Sunan Kalijaga dikubur urip-urip dening Sunan Bonang.</p> <p>(4) Sunan Kalijaga bisa nggeterake kadipaten Tuban lan nggeterake atine rama lan ibune.</p>		<p>1) Paraga Utama</p> <p>(1) Raden Said</p> <p>- Mbotoh lan ndugal</p> <p>- Grusa-grusu</p> <p>- Nurut</p> <p>- Ngugemi janji lan setya</p> <p>- Tanggung Jawab</p> <p>- Tekun lan ulet</p> <p>2) Paraga panjangkep</p> <p>(1) Adipati Aryo</p> <p>- Tegas</p> <p>- Keras</p> <p>(2) Sunan Bonang</p> <p>- Tegas lan wicaksana</p> <p>(3) Garwane Lokajaya</p> <p>- Mandhiri</p> <p>(4) Raden Jaka Sahida</p> <p>- Kendel lan nduweni kekarepan gedhe.</p>	<p>1) Paraga utama</p> <p>(1) Raden Said</p> <p>- Lincak</p> <p>- Kendel</p> <p>- Seneng nulung tanpa pilih-pilih</p> <p>2) Paraga panjangkep</p> <p>(1) Sunan Bonang</p> <p>- Alus atine</p> <p>- wicaksana</p> <p>(2) Adipati Aryo Tejo</p> <p>- Tegas</p> <p>- Tega</p> <p>(3) Ibunda Raden Said</p> <p>- Sabar lan tegas</p> <p>(4) Ki Demang Penoto Bondo</p> <p>- Keras lan sewenang-wenang</p> <p>- Seneng mitnah wong liya</p> <p>- Seneng tumindak asusila/ ngrudhapeksa</p> <p>- Seneng ngrampong</p> <p>- Seneng dolanan dhadhu</p> <p>(5) Adhine Raden Said/ Wulan</p> <p>- nurut marang rama lan ibune</p>
			Se tti ng	<p>1) Latar panggonan</p> <p>(1) Kadipaten Tuban</p> <p>(2) Dhukuh Lestari</p> <p>(3) Kali/ Gampeng Kali</p> <p>(4) Demak</p> <p>2) Latar Wektu</p> <p>(1) Rina</p> <p>- Raden Said begal, dhadhu lan saba alas.</p> <p>(2) Wengi</p> <p>- Raden Jaka Sahida ketemu Sunan Bonang ing Alas nalika nggoleki ramane.</p>	<p>1) Latar Panggonan</p> <p>(1) Masjid</p> <p>(2) Pendhapakadipaten Tuban</p> <p>(3) Tuban</p> <p>(4) Kampung</p> <p>(5) Lumbung kadipaten</p> <p>(6) Lapangan</p> <p>(7) Candhi peninggalane kerajaan</p> <p>(8) Bukit</p> <p>(9) Kali</p> <p>10) Padhepokane Sunan Bonang</p> <p>2) Latar Wektu</p> <p>(1) Esuk</p> <p>- Pambagya Rahayu Rawuhe adipati</p> <p>(2) Awan</p> <p>- Raden Said mlaku-</p>

	<p>3) Latar Sosial</p> <p>(1) Kadipaten gegerlan ora tentrem</p> <p>(2) Seneng</p> <ul style="list-style-type: none"> - Raden Said dadi wali - Kalijaga kumpul amneh karo garwane <p>(3) Sedhih</p> <ul style="list-style-type: none"> - Raden jaka Sahida metu saka kadipaten lan menyang alas kanggo nggoleki ramane. 	<p>mlaku menyang kampung</p> <ul style="list-style-type: none"> - tedhak sitene Raden Said - Raden Said nyolong ing lumbung kadipaten - Raden Said nampa prentahe Sunan Bonang kanggo njaga teken. - Raden Said dikukuhake dadi mubalig lan waliyullah - SunanKalijaga dikubur urip-urip. <p>(3) Bengi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Raden Said dipecuti karo Adipati aryo tejo amarga tumindak nyolong - Raden Said difitnah ngrudhapeksa - Nulungi masyarakat nalika ana kebakaran ing kampung. - nggetare kadipaten <p>3) Latar Sosial</p> <p>(1) Gotong royong</p> <p>(2) <i>Kesenjangan sosial</i></p> <p>(3) wong kang nduweni kalungguhan luwih dihormati wong liya.</p> <p>(4) <i>Toleransi antar umat beragama.</i></p>
Amatan	<p>1) Anak kudu bekti marang wong tuwa</p> <p>2) Sholat iku wajib diitindakake</p> <p>3) Murit kudu nurut lan hormat marang gurune</p>	<p>1) Nurut marang wong Tuwa lan aja nganti nglarani atine wong tuwa</p> <p>2) Percaya lan nindakake Rukun islam lan Rukun iman</p> <p>3) Bekti lan nurut marang guru</p>

Film Kalijaga nggunakake alur campuran amarga, kang dicritakake ing wiwitan iku nalika Raden Said wis dadi waliyullah utawa jenenge wis SunanKalijaga, banjur critane diterusake nalika Raden Said isih bayi ngantos gedhe, Raden Said nalika gedhe antuk gelar Waliyulla saka Kanjeng Sunan Bonang, banjur diterusake putrane Raden Said kang weruh sejatine ramane saka critane ibune, kedadeyan iku klebu alur mundur, banjur crita iku mau diterusake ptrane ora bisa ketemu ramane, nanging ibune bisa urip tentrem karo ramane, kedadeyan iku klebu alur maju. Saengga kaloro crita kang lakon utamane padha mau alure beda.

2) Paraga lan pamaragane

Paraga lan pamaragane Serat Lokajaya nduweni babagan kang beda yaiku, ing serat lokajaya Paraga utamane Lokajaya kang uga diarani SunanKalijaga utawa jebeng. Ing *Film Kalijaga* Paraga utamane yaiku Raden Said kang uga diarani SunanKalijagautawa Jebeng. Watak paraga utama ing serat lokajaya neegesake anane pangrembakane pamikiran saka kemapanane pamikir, yaiku saka wong kang ala banget banjur dadi paraga kang apik. Menawa kang ana ing serat Lokajaya paraga utamane minangka paraga kang dioannggo ngkritik pemerintahan , saengga padha-padha ngalami owah-owahan watak , nanging owah-owahane watak iku mau jalaran saka salah sawijining bab. Paraga pambantu antarane Serat lan Film uga beda, Serat lokajaya ngandharake paraga kang luwih sithik tinimbang film Lokajaya. Serat lokajaya ngenalake paraga Adipati Aryo, garwane Raden Said, Raden Jaka Sahida lan Sunan Bonang. Nanging ing Film Kalijaga ngenalake paraga luwih akeh, yaiku Sunan Bonang, Ibune Raden Said, Demang Penoto Bondo, Wulan (adhine Raden Said), Demang desa, Sunan kudu, Sunan Gunung jati.

3) Setting

Setting *Serat Lokajaya* lan *Film Kalijaga* nduweni bab kang padha lan beda, yaiku ing babakan seting. Papan kang dicritakake ing Serat Lokajaya luwih sithik tinimbang papan kang anaing Film Kalijaga. Setting kang ana sajrone film luwih gampang dimangerteni tinimbang seting kang ana sajrone Serat.

5.1 Saran

Panliten iki ora luput saka salah, lan kurang sampurna. Panliten iki diajab bisa menehi piwulangan tumrap pamaca lan panliten iku dhewe. Panliten iki mugia bisa dadi referensi panliten sabanjure, saengga bisa ngasilake panliten kang luwih apik lan sampurna amarga kanggone wong kang nganalisis Alih wahana kudu bisa tliti lan permati anggone jlentrehake karya sastra kang cacache luwih saka siji, nduweni pamikiran kang jembar saengga bisa ngandharake karya sastra iku kanthi gamblang, uga nduweni basa kang sae saengga bisa ngasilake panliten kang sae. lan kepriye wujud register. Banjur sapa wae sing nggunakake register, ing ngendi lan apa kang dirembug. Register basa jawa sing ana ing

PANUTUP

Dudutan

Serat lokajaya lan Film Kalojaya padha-padha karya sastra nyritake lelakune paraga Lokajaya anggone nglakoni uripe, yaiku saka manungsa kang ala dadi manungsa kang luwih becik. Nanging kekarone uga nduweni bab kang beda yaiku:

1) Alur

Alur serat lokajaya nggunakake alur maju, yaiku nyritakake Lokajaya wiwit dheweke dadi brandhal nganti Lokajaya dadi waliyullah, nanging

sajrone twitter, digunakake kanggo nyingkat cecaturan sing tegese manut konteks ukara saka panutur lan mitra tutur. Panutur lan mitra tutur uga nduweni latar belakang social kang njalari anane variasi kosakata manut kabutuhan tartamtu lan bidhang tartamtu.

KAPUSTAKAN

- Hutomo, Suripan Sadi. 1993. *Merambah Matahari Sastra dalam Perbandingan*. Surabaya: Gaya Masa Surabaya
- Suwarni. 2013. *Sastra Jawa Pertengahan*. Surabaya: Perwira Media Nusantara
- Teeuw. 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Jakarta : PT Dunia Pustaka Jaya, PT Griya mukti Pasaka
- Pradopo, Rahmat Djoko. 2001. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: PT Hanindita Graha Widy.
- Pradopo, Rahmat Djoko. 1997. *Prinsip-prinsip Kritik Sastra*. Yogyakarta : Gajah Mada University Press anggota IKPI.
- Warren, Wallek. 1989. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: PT Gramedia
- 1995. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: PT Gramedia.
- Damono, Supardi Djoko. *Pegangan Penelitian Sastra Bandingan*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional
- Ratna, Nyoman Kutha.2004. *Penelitian Sastra*. Denpasar: Pustaka pelajar.
-2010. *Teori, Metode , dan Teknik Penelitian Sastra*. Jakarta: Pustaka Pelajar
-2013. *Teori, Metode , dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Nurgiyantoro, Burhan. 2007. *Teori pengkajian Fiksi*. Surabaya: Gajah Mada University Press.
- Semi., Atar. 1988. *Kritik Sastra*. Bandung: Angkasa
- Supratno, Haris. 2010. *Sosiologi Seni Wayang Sasak Lakon Dewi Rengganis Dalam Konteks Perubahan Masyarakat Di Lombok*. Surabaya: Unesa University press

UNESA
Universitas Negeri Surabaya